

Course: History of the Eastern and Western philosophy

Lecture 3: Naturphilosophical ideas in Renaissance Philosophy

Lecturer: Dr. Gulnoz Ruzmatova

Uygʻonish davri falsafasida naturfalsafiy qarashlar

Bruno, da Vinchi, Kopernik, Telezio, Galiley, Byome,
Makiavelli, Mor, Kampanella

REJA:

- ◉ Jordano Brunoning naturalistik panteizmi.
- ◉ Leonardo da Vinchi – ehtimollarga qarshi tajriba.
- ◉ Nikolay Kopernikning ilmiy metodologiyasi.
- ◉ Galileo Galileyning tabiatshunoslik nazariyasi.
- ◉ Yakob Byomening mistik ta'limoti.

Tayanch soʻz va iboralar:

Naturfalsafa, geotsentrizm,
geliotsentrizm, mistika,
naturalistik panteizm, mistika,
utopiya.

DARSNING MAQSADI:

Italiyada tabiat falsafasi bo'yicha atroflicha va chuqur bilimga ega bo'lish; tabiat falsafasi bilan boshqa ta'limotlarni qiyosiy tahlil qilish; ushbu falsafa bo'yicha talabalarning bilimini kengaytirish; falsafiy manbani tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish.

1548-1600

JORDANO BRUNO

Uning *panteistik naturfalsafasi* Uygʻonish davrining eng buyuk va kuchli falsafiy sistemalaridan edi. U oʻzining falsafiy qarashlarida tabiatni ruhlantirdi va uning goʻzalligini madh etdi. Inson va tabiatning mutanosibligi insondagi barcha ezgulik va ruhiy kuch tabiat bilan bogʻliq ekanligini koʻrsatdi. Bruno oʻz davrining eng hurfikr, irodasi bukilmas va qoʻrqmas mutafakkirlaridan biri edi. U nafaqat faylasuf, buyuk shaxs sifatida ham undan keyingi avlodlar eʻtiborini oʻziga tortadi.

U oʻz qarashlarida Ibn Rushd, Ibn Giberol, Piko della Mirandolo, Marsilio Fichino va koʻpgina boshqa mutafakkirlarning inson va tabiat haqidagi fikrlarini oʻzida mujassamlashtirdi.

1548-1600

JORDANO BRUNO

Brunoning yagona borliq haqidagi ta'limotida borliqning asosida yotuvchi barcha narsalarni birlashtiruvchi yakkayu-yagona ruhiy kuch haqida gapiriladi. Yagonalik kuchi borliq asosida yotadi va borliqning o'zi ham yagona kuchning borlig'idir. Bruno fikricha, borliqdagi barcha narsalar bir-biri bilan bog'liqdir. Materiya va ruh, tabiat va inson, xudo va tabiat, yagona borliqni tashkil etadi. Bu borliqdan tashqarida hech qanday borliq mavjud emas. Yagonalik prinsipi bu dunyodagi barcha narsalarni bir-biriga bog'lab qo'yadi. Yagonalik prinsipi mutlaq harakatsizdir.

1548-1600

JORDANO BRUNO

Bruno ta'limotida makon va zamon. Bruno Aristotel ta'limotidagi bo'shliqni inkor etuvchi g'oyani inkor etadi. Bruno o'zining makon haqidagi ta'limotida bo'shliq va xaos to'g'risidagi fikrlar haqida gapiradi. Bruno fikricha, makon materiya bilan birgalikda bo'shliq sifatida mavjud bo'lgan. Materiya joylashgan bo'shliq Bruno fikricha makondir. Makon materiyaning joylashgan o'рни bo'lib, materiyaning harakati ham makonda bo'shliq mavjud bo'lganligi uchun mumkin. "Makonning bo'shlig'i bu moddiy narsalarning harakatga keladigan joyidir", - deb yozadi Bruno.

1548-1600

JORDANO BRUNO

Bruno ta'limotida bilimning amaliy ahamiyati mistik tasavvur bilan sug'orilgan. Brunoning fikricha, magiya bu shunday amaliy mistik kuch va san'atdirki, undan donishmand inson foydalanib uning barcha harakatlari tabiatning sirli yashiringan kuchlarini yaxshi bilishdan kelib chiqadi. Bunday sirli qoidalarni bilish insonning amaliy faoliyati darajasini kengaytiradi va bilimlardan unumli foydalanish uchun keng miqyosda imkoniyat ochib beradi.

1548-1600

JORDANO BRUNO

Intellect hissiy bilimga ta'sir etganidek, hissiy bilim ham intellectga ta'sir etadi. Ular bir-biridan foydalanishadi. Hissiy bilimdan keyingi bosqichda aql joylashgan. U hissiy bilimdagi ma'lumotlarni yig'ib tasavvurlarni yaratadi va ulardan foydalanadi. Aqldan ham yuqorida intellect joylashgan. Intellect aql ma'lumotlaridan foydalanadi va ularni umumlashtiradi. Intellect barcha ma'lumotlarni o'rganmasdan faqat unga keraklilarini ajratadi.

1548-1600

JORDANO BRUNO

Bruno o'z davridagi ijtimoiy-siyosiy tuzumning kamchiliklarini ko'rib, ularni tuzatish g'oyalarini o'ylab chiqqan edi. U xristian cherkovining davlat ishlariga aralashishini qoralaydi va cherkovni davlatdan ajratish kerak, deb hisoblaydi. U sanoatni, dehqonchilikni va kasb-hunarmandchilikni rivojlantirish zarur, deb hisoblaydi. Bu sohada ishlaydigan shaharliklarni mehnati ozod va erkin bo'lishi kerak. Davlatdagi barcha vahshiy qonunlar va hurfikrlikka qarshi bo'lgan qoidalar yo'qotilishi kerak.

1452-1519

LEONARDO DA VINCHI

O'z kashfiyotlarining asosiga kuzatish va tajriba usulini qo'yadi. Uning hisobsiz suratlari va yozuvlarining yonida insonning anatomik tasviri ham berilgan edi. Murdalarni anatomik o'rganib Leonardo o'zining butun dunyoga mashhur bo'lgan asarlarini yaratdi. U barcha narsalarning yashiringan mohiyatini ochishga intilar edi. Bu maqsadga etishish uchun u xilma-xil tajribalar va kuzatishlarni amalga oshirdi. Uning ko'pgina izlanishlari Leonardo yashagan davrdan oldinga qarab ketgan edi. Masalan, Delta planning kashf qilinishi, suvosti kemasi, batiskaf va shunga o'xshash kashfiyotlar Leonardoning zamondoshlarini hayratga solar edi. U faqat rassom emas, balki haykaltarosh, olim, san'atkor, faylasuf ham bo'lgan. Bir so'z bilan aytganda, Leonardo da Vinchi o'z davrining buyuk ensiklopedist olimlaridan edi.

1452-1519

LEONARDO DA VINCHI

Leonardo tabiiyshunos fanlarning asosida matematika qonunlari yotishi zarur deb hisoblar edi. Lekin u o'zi foydalangan o'rta asr matematikasi yangi kashfiyotlarini tushuntirishga ojizlik qilar edi yoki bu kashfiyotlarni noto'g'ri talqin qilishga olib kelar edi. Bu kashfiyotlarni tushuntirish uchun yangi mexanika zarur edi. Bu vazifani Leonardodan keyin Galiley bajardi. Lekin Leonardo kashf etgan narsalar o'z davrining genial injenerlik qobiliyatini ko'rsatar edi.

1452-1519

LEONARDO DA VINCHI

Leonardo dunyoning markazida quyosh joylashgan deb hisoblaydi. Lekin uning bu qarashi hali to'la geliotsentrik nazariyaga o'tishni anglatmas edi. Leonardo da Vinchining geliotsentrik qarashlari ko'proq antik yunon faylasufi Pifagorning qarashlari ostida shakllangan edi. U Galiley, Kopernik va Brunolar kabi pishshiq nazariy asos va tajribalardan kelib chiqmagan. Buning uchun Leonardoning davrida yetarli ilmiy asoslar hali vujudga kelmagan edi.

1473-1543

NIKOLAY KOPERNIK

U yashagan davrda buyuk geografik kashfiyotlar sodir bo'ldi. M. Magellan, Xristofor Kolumb kabi dengizchilarning kashfiyotlari yer shari xaritasining o'zgarishiga olib keldi. Kopernik ijod qilgan davrda univyersitetlar davrasida eski sxolastik dunyoqarash hali hukmron edi. Kopernik birinchi bo'lib bu dunyoqarashga eng kuchli zarbani berdi va Yangi geliotsentrik dunyoqarash uchun yo'l ochdi. Lekin bu geliotsentrik dunyoqarashni Kopernik kuchli kurash natijasida yaratishga muvaffaq bo'ldi. Uning asosiy asari "Osmon jismlarining harakati" deb nomlangan edi. U bu asarni o'lim bo'sag'asida yozadi.

1473-1543

NIKOLAY KOPERNIK

Kopernik o'zining astronomik dunyoqarashini yaratar ekan, uning zaminida geometriya fani yotadi. Kopernik o'zining asosiy asariga yozilgan kirish so'zida kashf etgan yangi astronomik nazariya mutlaq haqiqat emasligini qayd qilib o'tadi. Bu yangi geliotsentrik nazariya astronomik hisob kitoblarga asoslangan nazariya deb yozadi. Kopernikning kirish so'zi uni xristian cherkovi ta'qibidan himoya qilishga qaratilgan edi. Kopernik haqiqatda ham ilmiy bilimlarni, nisbiy amaliy hayotga xizmat qiladigan bilimlar deb hisoblar edi.

1473-1543

NIKOLAY KOPERNIK

Epitsikllarni, ya'ni doira shakllarini matematik va geometrik parametrlarini hisoblash Kopernikni geliotsentrik nazariya kashfiyotiga olib keldi. Lekin Kopernik bu nazariyani falsafiy darajaga ko'tarmadi, umumlashtirmadi. Uning fikricha, tabiiyshunos bilimlarning chegaralari nisbiydir va ular kashf etgan haqiqat ham nisbiydir. "Tavrot" va "Injil"dagi bilimlar inson tafakkuri chegarasidan tashqaridagi bilimlar, ulardagi haqiqatni ilm-fan o'lchovi bilan o'lchash Kopernikning fikricha xatodir. Yangi davrda fransuz matyerialistlari "Tavrot" va "Injil"dagi bilimlarni tanqid qilishganda Kopernikning bu ogohlantirishiga e'tibor berishmadi.

1509-1588

BERNARDINO TELEZIO

Italiya falsafasining rivojlanishiga katta hissa qoʻshgan faylasuflardan yana biri Bernardino Teleziodir. U falsafiy akademiya tashkil qilib, unda oʻrta asr aristotelchiligiga qarshi tabiatni tajribaviy tekshirishni targʻib qilgan. Telezionint asosiy falsafiy asari “Oʻz nomlariga monand boʻlgan narsalar tabiati haqida” kitobidir. Telezioning taʼlimoticha, abadiy va oʻzgarmas materiya mavjud boʻlib, u obʼektivdir. U yaratilmagan va yoʻqolmaydi ham. Shu bilan birga tabiatda hamma jismlarning jonlanganligi haqidagi fikrga ham qoʻshiladi. Materiya harakatining manbai, Telezio taʼlimoticha, issiqlik va sovuqlik oʻrtasidagi qarama-qarshilikdir.

1564-1641

GALILEO GALILEY

Galiley ilk bora osmonni teleskop vositasida 1609 kuzatdi. Teleskopni “Somon yo‘li”ga qaratgan olim uning son-sanoqsiz yulduzlardan iborat ekanini ko‘rdi. Bu hayratomuz kashfiyot edi. Galiley o‘z kuzatuvlariga oid xulosalarini keyinroq chop etilgan “Yulduzlar axborotnomasi” deb nomlanuvchi asarida bayon etadi. U bunday yozgan edi: ““Somon yo‘li” yulduzlar to‘plangan cheksiz hududdan boshqa narsa emas. Tomosha quvurini uning qaysi qismiga qaratmang, ko‘z o‘ngingizda son-sanoqsiz yulduzlar namoyon bo‘ladi”. Shunday qilib, Galiley Demokritning taxminlari to‘g‘ri ekanini isbotladi. Demokrit ham “Somon yo‘li” behisob yulduzlardan iborat deya faraz qilgan edi. Biroq Galiley faqat yulduzlarni kuzatish bilan cheklanmadi. U Oyning yuza qismidagi kraterlarni ko‘rdi va fazalarini aniqladi. Olimning diqqatiga molik eng muhim kashfiyotlaridan biri Yupiterning to‘rtta yo‘ldoshini aniqlashidir. Bu kashfiyot Kopernikning Quyosh tizimi markazida Yer emas, balki Quyosh turishi borasidagi nazariyasini tasdiqladi. O‘sha zamondagi geotsentrik qarashlarda osmon jismlari Yer atrofida aylanadi, deb ta’kidlanar edi. Yupiter yo‘ldoshlarining kashf etilishi buni inkor etdi.

1564-1641

GALILEO GALILEY

Galileyning tabiatshunoslikdagi xizmatlaridan biri shuki, u harakat haqida hukmroi bo'lgan o'rta asr sxolastik ta'limotni inkor qiladi. U o'z tajribalariga asoslangan holda yangi tajribaviy mexanikaga asos soldi. Jismlarniig harakati doimiy kuch tasiri natijasida doimiy harakat bilan amalga oshadi, deb o'ylardilar. Galiley esa, jismlarning harakati bir xil vaqt o'lchovida o'sha darajada oshib boradi, deydi. Uning ta'limoticha, birorta jismga berilgan harakat o'z-o'zidan yo'qolib ketmaydi, balki uni bironta tashqi predmet qabul qilmaguncha to'g'ri chiziq bo'ylab tekis harakat qiladi. Galileyning astronomiya sohasidagi kuzatishlari katta ahamiyatga ega edi.

1564-1641

GALILEO GALILEY

Galiley Kopernikning tarafdori edi. Galileyning juda ko'p astronomik kashfiyotlari geliotsentrik nazariya foydasiga hal bo'ldi. Natijada bu masalalar faqat ma'lumotli odamlar o'rtasida emas, balki oddiy xalq o'rtasida ham keskin bahslashuvlarga sabab bo'ldi. Galileyni "Osmon Kolumbi" deb ataydilar. 1632 yili Galileyning "Dunyoning ikki asosiy tizimi-Ptolomey va Kopernik tizimi haqida dialog" asari nashr qilinadi. Bunda uchta bahslashuvchi bu ikki tizimning fazilatlari haqida baxs yuritadi. Dialogning asosiy mazmuni shunga kelib taqaladiki, natijada Kopernik tizimining ustunligi isbot qilinadi.

1565-1624

YAKOB BYOME

Uning ta'limoti o'rta asr mistik oppozitsion qarashlarining ajralmas bir qismi edi. Bu qarashlarga binoan inson va tabiat, tabiat va xudo bir-biridan ajralmas yagona borliq. Inson qalbidagi ilohiy zarra orqali bevosita xudo bilan aloqada bo'lishi mumkin va xristian katolik cherkovining vositachilik ahamiyati ham shu bilan barham topadi. Bunday mistik qarashlar xristian katolik cherkoviga qarshi qaratilgan edi, shuning uchun cherkov tomonidan shavqatsiz ta'qib etilgan.

Yakob Byome Galileyning zamondoshi bo'lishiga qaramasdan, o'zining fikrlari va panteistik qarashlari bo'yicha Uyg'onish davrining eng oxirgi, yakunlovchi davriga tegishlidir.

1565-1624

YAKOB BYOME

Yakob Byome asarlari teosofik xarakterga egadir. Uning birinchi asari, “Avrora yoki erta tong” deb atalgan edi va Lyuteran cherkovining g‘azabini keltirgan. Cherkov Byomeni jodugarlikda va shirk keltirishda ayblagan va Germets shahridan surgun qilish haqida qaror chiqargan. Byome Germetsdan chiqib Drezdenga yetib keladi va bu yerda Saksoniya kyurfestining saroyida bir muncha vaqt yashaydi. U saroy ahli e’tiborini o‘ziga tortib teosofik qarashlari bilan hayratga soldi.

1565-1624

YAKOB BYOME

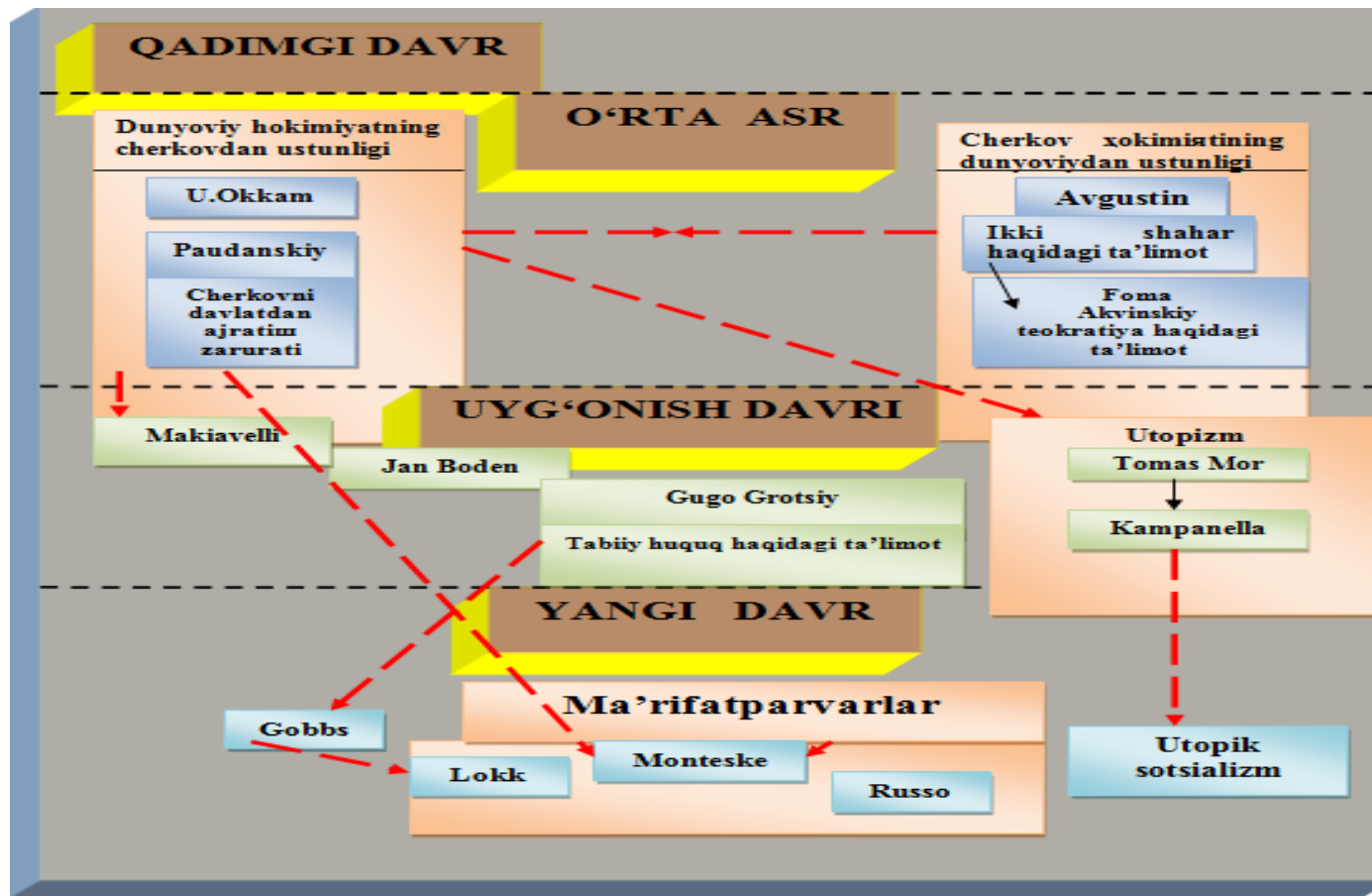
Byome fikricha, xudo - bu eng oliy birlikdir. Xudoda barcha narsalar, beqiyos xilma-xil olam birlashadi. Lekin, faqat buni tan olishgina yetarli emas. Byome fikricha, xudo borlig'ini inson tafakkuri tahlil qila olmaydi. Bu shunday sirli borliqki, Xudoning o'zi ham o'z borlig'i haqida tushunchaga ega emas. Xudo bu borliqning o'zi va u har qanday bilimdan ustun, olamni doimiy o'zgarishi xudoning yaratish qudrati bilan bog'liq. Olam va xudoning o'zi ham cheksiz bor, harakatda va yaratilish jarayonidadir. Xudoning o'zi o'zgarmas bo'lsa ham, u o'zining yaratish qudrati orqali doimiy o'zgarishda va yaratilish jarayonida bo'ladi.

1565-1624

YAKOB BYOME

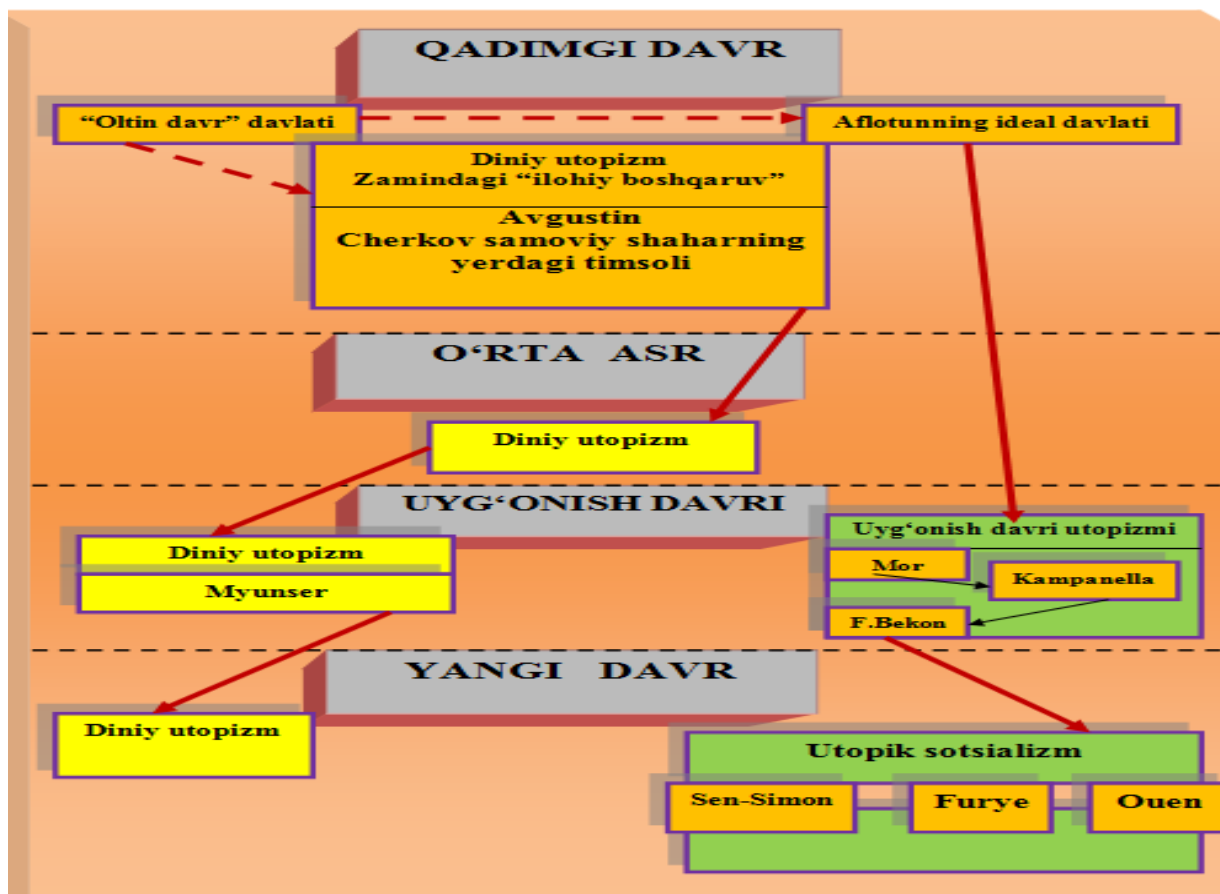
XV asr oxiri - XVI asr boshlari Italiyan gumanizmi quyoshining botishiga to'g'ri keladi. Bu davrda gumanistlarning "oltin davr" haqidagi umidlari chilparchin bo'ldi. Butun Italiyani larzaga keltirgan ichki nizo va urushlar bu davlatni bir necha asrga turg'unlik botqog'iga botishiga sabab bo'ldi va natijada Italiya Yevropaning qoloq davlatiga aylanib qoldi. Italiyaning respublika shaharlari o'z manfaatlarini doirasida chegaralanib qoldi. Italiyada yagona milliy davlatga asos soluvchi biron-bir siyosiy kuch topilmadi.

Uygʻonish davri ijtimoiy falsafasi*

*Pulatova D., Ruzmatova G.M. Gʻarb falsafasi tarixi. Darslik. – Toshkent: EFFECT-D, 2021. – 496 b. – B. 156.

Utopik ta'limotlarning rivojlanish davrlari*

*Pulatova D., Ruzmatova G.M. G'arb falsafasi tarixi. Darslik.
–Toshkent: EFFECT-D, 2021. – 496 b. – B. 155.

- **J.Bruno kosmologik ta'limotiga ta'rif bering**
- **N.Kopernik bilan J.Bruno kosmologiyasi**
- **nima bilan farq qilgan?**
- **Galileo Galiley falsafasining mazmuni**
- **qanday?**
- **Yakob Beme mistikasining mazmuni**
- **nimadan iborat?**
- **Leonardo da Vinchining**
- **ehtimollarga qarshi tajribasining**
- **mazmuni nimada?**

Takrorlash uchun savol va topshiriqlar

- Йўлдошев С., Усмонов М., Каримов Р. Қадимги ва ўрта аср Ғарбий Европа фалсафаси.. Ўқув қўлланма. –Тошкент: Шарқ, 2002.
- Пўлатова Д., Рузматова Г. Ғарб фалсафаси. Ўқув қўлланма. –Тошкент: PREMIER-PRINT, 2011.
- Қобулниёзова Г. Уйғониш ва Янги давр Ғарб фалсафаси анъаналари. Ўқув қўлланма. Қўлёзма ҳуқуқида. –Тошкент, 2013.
- Фалсафа. Қомусий луғат /Қ.Назаров таҳрири остида. –Тошкент: ЎФМЖ, 2005.

Adabiyotlar:

**• E'TIBORINGIZ
UCHUN RAXMAT!!!**
